

MOLNÁR JÓZSEF

**A MAGYAR SZABADSÁG ÉRDEMREND
1946. MÁJUS 10-TŐL OKTÓBER 14-IG ADOMÁNYOZOTT VÁLTOZATA**

A demokratikus Magyarország első kitüntetése, a Magyar Szabadság Érdemrend,¹ két időszakban és három típusváltozatban került adományozásra:

- első ízben 1946. május 10-től 1948. január 1-ig, az
 - a) a numizmatikusok körében „Krisztusfejés”-nek² elnevezett (1. sz. kép)
(a továbbiakban — Érdemrend I.) és a
 - b) a Kossuth-címeres (2. sz. kép), majd pedig
- másodízben 1957. november 1-től 1958. április 4-ig a
 - c) a népköztársaság-címeres típus.

Az a) változatú érdemrendről, amelyet 1946. május 10-től október 14-ig ado-

1. kép. A Magyar Szabadság Érdemrend első, ún. „Krisztusfejés” változata

1 Dr. Beenyő Károly: A Magyar Népköztársaság kitüntetései. Budapest, 1979.

2 Az Érdemrend I. jelvényének előlapján a Kossuth-fej és az azt övező MAGYAR SZABADSÁGÉRT felirat olyan látszatot kelt, mintha Krisztus töviskoronás fejének ábrázolása lenne. Az 1946. október 14-től 1948. január 1-ig adományozott, az Állami Pénzverőben készített érdemrendeken (a továbbiakban — Érdemrend II.) a körfelirat a jelvény hátlapjára került, az említett látszat elkerülésének okáért.

mányozott a köztársaság elnöke (1. sz. táblázat), mind ez ideig nem jelent meg kutatásra épült publikáció. A kutatás során olyan irattári, vagy más hitelt érdemlő írásos dokumentációt, amely az Érdemrend I. jelvény, vagy szalag formájának leírását, vagy egyáltalán létezését bizonyítaná, nem találtunk.

Az írásos dokumentumok hiánya ellenére, az Érdemrend I. adományozását és egyben hivatalosságát az bizonyítja, hogy a már említett időszakból — 1946. május 10 — október 14. — a Magyar Szabadság Érdemrenddel kitüntetett élő személyek birtokában, múzeumokban hagyatékként kezelve, és elhunyt kitüntetettek hozzátartozóinál kizárólag „Krisztusfejes” példányokat találtunk a kutatás során (2. sz. táblázat). E közvetlen tárgyi bizonyítékok létezése mellett nem került el figyelmünket az Érdemrend II. 1947. december 10-én — több mint egy évvel az Érdemrend I. adományozási időszaka után — jóváhagyott alapszabályának 10. pontja, amely *a szabályoknak meg nem felelő jelvények viselése megtiltását tartalmazza.*³ Ilyen kitételnek egy alapszabályban csak akkor van értelme, ha létezett, vagy létezik az alapszabályban meghatározottól eltérő formájú olyan jelvény, amelyet egy adott időszakban viseltek. A 10. pontban foglalt utalás nem lehet más mint az Érdemrend I. viselésének betiltása. Ez az egyetlen írásos dokumentum, amely közvetve következtetni enged az Érdemrend I. létezésére. A fentiekből kitűnik, hogy kutatásunk tárgyát képező érdemrend nem más, mint a Magyar Szabadság Érdemrend legkorábbi típusváltozata. Alapítása előzményeinek, majd további történetének feltárása feleletül és magyarázatul szolgál egy sor választ váró kérdésre.

A kutatási munkát megkönnyítette, hogy számos olyan személy tudott szóbeli és írásos információt adni, aki tevőlegesen is részt vett a kitüntetés alapítási okmányának kidolgozásában, a jelvény- és szalagforma kialakításának eldöntésében, valamint a gyártási munkában.

Az alapítás és az előzmények

A felszabadulás, a demokratikus Magyarország létrejötte kitüntetéstörténetünkben is új fejezetet nyitott. A Horthy-rendszer alapította kitüntetések, címek és rangok viselésének betiltása és eltörlése, valamint a Szálasi-rendszer adományozta kitüntetések érvénytelenítésének folyamata 1945-től egészen 1947-ig tartott.⁴

A Magyar Köztársaság megalakulása — 1946. február 1. — már olyan államformai és államjogi stabilitást jelentett és fejezett ki, amely lehetővé, sőt kötelezővé tette egy új kitüntetésrendszer alapítását olyan külföldi és hazai állampolgárok számára, akik a köztársaság létrejöttének érdekében és támogatásában kimagasló érdemeket szereztek.⁵

Jelentőségében és időrendiségében a fentieket megelőzte az a reális igény, hogy a független és demokratikus Magyarország első kitüntetettjei azok legyenek, akik fegyverrel harcoltak annak megszületéséért, és mindenekelőtt azok, akik életüket áldozták a partizánharcokban és az ellenállási mozgalomban.

Egy ilyen kitüntetés lehetőségének gondolata már 1944-ben a Szovjetunióban tevékenykedő magyar partizánok közösségénél felvetődött. Alapját annak a fegyveres harcnak a ténye jelentette, amelyet a magyar partizánok folytattak

3 A Magyar Szabadság Érdemrend alapszabályai. Magyar Közlöny, (a továbbiakban — MK) 1947. december 20. 288. szám.

4 Honvédségi Közlöny (a továbbiakban — HK) 1945. március 1., I. évf. 1. sz.: 1945. március 15., I. évf. 2. sz.; 1945. augusztus 1., I. évf. 13. sz.; MK 1946. december 28., 296. sz. 24 476/1946. ME. számú rend.

5 MK 1946. december 28., 296. sz. 24 549/1946. ME számú rend.

a hitleri fasiszták ellen. Létrehozásának realitása 1944 elején érlelődött meg, azon az emlékezetes rovní partizán-továbbképzési napon, amikor a magyar partizánoknak, hősies magatartásuk elismeréséért, szovjet kitüntetéseket adományoztak. Az átadáskor Vas Zoltán — az egyik partizániskola vezetője — bejelentette, hogy a fegyveres harcokban szerzett érdemeik elismeréseként a partizánok, hazatérésük után, magas kitüntetésben részesülnek.

A felszabadulást követően — 1945 júniusában — megalakult a Magyar Partizánok Bajtársi Szövetsége⁶ (a továbbiakban — Szövetség). Az elnökségi és a választmányi üléseken gyakran felmerült a kitüntetés kérdése. Két ok is indokolta annak mielőbbi megoldását: az egyik a korábban tett ígéret valóra váltása, a másik nyomós ok az volt, hogy azokat a nem magyar harcostársakat, akikkel együtt — vagy akiknek parancsnoksága alatt — tevékenykedtek magyar partizánok, a közös fegyveres múlt emlékére, és egyúttal hőstetteik megbecsülése jeléül, ugyancsak megilleti magyar kitüntetés. Nem lehetett figyelmen kívül hagyni, hogy ebben az időszakban a magyar partizánok közül számosan kapták meg a „Győzelemért” szovjet, és a „Budapest elfoglalása” emlékére alapított ugyancsak szovjet emlékérmét is, de a Jugoszláv Népköztársaság kormánya is kitüntetett ebben az időben — jugoszláv partizánegységekben harcolt — magyar partizánokat. A kitüntetéseket ünnepélyes külsőségek között adták át, amiről a sajtó is beszámolt. A Szövetség vezetőségének tehát a nemzetközi kapcsolatok miatt is napirenden kellett tartania a kitüntetés problémáját.

1946 elején a Szövetség — érdemrend alapítására vonatkozó — előterjesztését a Magyar Kommunista Párt vezetősége elfogadta. A Szövetség vezetősége úgy tervezte, hogy 1946. május 11—12-én megrendezésre kerülő I. Országos Kongresszusán a partizánok első csoportjának a kitüntetéseket átadják. Ez az elképzelés rendkívül kifejező és impozáns megnyilvánulásnak ígérkezett, de ugyanakkor igen gyorsan végrehajtandó feladatsorozat megoldását igényelte.

2. kép. A Magyar Szabadság Érdemrend második, ún. „Kossuth címeres” változata

⁶ Szabad Nép, 1946. május 5. sz.

Nem kevesebről volt szó, mint arról, hogy párhuzamos munkában szinte napok alatt kell elkészíteni és elfogadtatni az alapítási törvényjavaslatot, felterjeszteni és jóváhagyatni az adományozásra méltó személyek névjegyzékét. Nagy körültekintést és felelősséget jelentett az érdemrend jelvényének és szalagjának megterveztetése és elkészíttetése is.

A munkák elvégzésének országlánrészre a Szövetségre hárult. Erre emlékezik vissza dr. Kovács István a Szövetség akkori jogásza:

„... kaptuk az értesítést emlékezetem szerint 1946. év elején, hogy a Párt vezetősége elfogadta a Partizán Szövetség előterjesztését a Magyar Szabadság Érdemrend alapítására.

Nyomban lelkes munka kezdődött. Személyi vonalon megindult a kitüntetésre érdemes személyek kiválasztása, felsorolása, amit abban az időben kádermunkának neveztek. De megindult a szervezeti felépítés a jogszabály és az alapszabály előkészítése is, ami, mint a Szövetség jogászának, nagyrészt az én feladatomból volt. A törvénytervezetet a különböző vezetőkkel koordinálva, a kapott útmutatások szerint én öntöttem jogi formába és azt a szövetség vezetőségének egyetértése után a Párt és a kormány illetékes szervei elé terjesztettük. Emlékezetem szerint nemcsak a Honvédelmi Minisztériumban, hanem a Belügyminisztériumban és a miniszterelnökségen is államtitkári szinten tárgyaltunk a törvénytervezetről. A tárgyalásokon én is részt vettem és sehol sem merültek fel akadályok a kitüntetésalapítás előtt, elvileg mindenki egyetértett, csak amint az akkori idők pártéletében szokásos volt, a részletekben vetődtek fel különböző, olykor lényegbevágó ellenjavaslatok.

Az igazsághoz tartozik, hogy magában a Szövetség vezetésében is voltak nézeteltérések és viták. Kezdetben ahhoz a szigorúan vett elvi alaphoz ragaszkodtak, hogy az ezüst kitüntetés kizárólag csak azoknak jár, akik fegyveres bevetésben vettek részt, a többieket pedig az ún. bronz kitüntetés illesse meg.”⁷

1946. május 3-án a Szövetség kérésére a honvédelmi miniszter törvényjavaslatot terjesztett a nemzetgyűlés elé az érdemrend alapítására. A törvényjavaslat miniszteri indoklásából és a képviselőház, illetve a nemzetgyűlés bizottságának jelentéséből idézünk részleteket, amelyek érdekesnek mondhatók, de nem kerültek be sem az alapító törvénybe, sem az érdemrend alapszabályába:

„A különböző mértékű érdemek megfelelő jutalmazása érdekében két osztályú érdemrend alapítása látszik szükségesnek. Szükséges továbbá az a rendelkezés is, hogy a jelvény a kitüntetett személy halála után a törvényes örökösre szálljon át, egyrészt az érdemrend értékének növelése céljából, másrészt azért, hogy a vértanúhalált halt szabadságharcosoknak adományozott érdemrend jelvénye az örökösöknek az örökhagyó szellemét megörökítő emlékül szolgáljon.”

Az 1. § (2) bekezdésben a „fokozat” szót iktatta be a bizottság az „osztály” szó helyébe. Ez az új megjelölés határozottan utal arra, hogy „a fokozatok szerinti megkülönböztetés nem a kitüntetett személy polgári, vagy katonai rangjához, hanem a szabadságharcban szerzett érdemek nagyságához igazodik”.⁸

A Nemzetgyűlés az alapításról szóló törvényjavaslatot elfogadta, amely az 1946. évi VIII. törvényként lépett hatályba.

Az adományozási előterjesztést a Szövetség és a Honvédelmi Minisztérium 1946. május 7-én felterjesztette a Miniszterelnökségre. Egyidejűleg felterjesz-

⁷ Dr. Kovács István (1912. Budapest) 1934-ben jogi diplomát szerez. 1943-tól tagja a Kommunista Pártnak. Részt vesz a partizánmozgalomban. A felszabadító szovjet csapatokkal tér haza. A Szövetség jogásza, majd mint főosztályvezető jogtanácsos tevékenykedik. Számos hazai és külföldi kitüntetés — a Magyar Szabadság Érdemrend ezüst, a Munka Érdemrend arany fokozata, a Szocialista Hazáért Érdemrend, a Munkás Paraszt Hatalomért Emlékérem — tulajdonosa. 1946-ban a Szövetség ügyésze. 1981. október 28-i visszaemlékezése a szerző birtokában.

⁸ Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. Alapította: Dr. Márkus Dezso. Millenniumi Emlékiadás. 1946. évi törvényeik a „Magyar Szabadság Érdemrend” alapításáról. 28. o.

tés készült a felszabadító harcokban részt vett külföldi állampolgárok kitüntetésére is.⁹ A két feladat — a törvénybe iktatás és a felterjesztés — ilyen gyors megoldását az tette lehetővé, hogy a Magyar Kommunista Párt és a Nemzetgyűlés előtt megfelelően indokolt volt az érdemrend alapítása, a Szövetség és a Honvédelmi Minisztérium illetékesei előtt ismert volt a kitüntetésre előterjesztett személyek partizán- és ellenállási, valamint a felszabadító harcokban folytatott tevékenysége.

A készítés körülményei

A tervezési és gyártási munkák megszervezésére és lebonyolítására a Szövetség vezetősége kapott megbízást.¹⁰ Arra a kérdésre, hogy a Szövetség kit kért fel az érdemrend formai megtervezésére, vagy az, hogy a Kossuth-arckép és a MAGYAR SZABADSÁGÉRT körfelirat kinek a javaslatára került az érdemrend előlapjára, mind ez ideig nem sikerült megbízható választ adni.

Az érdemrend két fokozatának — ezüst és bronz — jelvényeit az 1945-ben alakult Nemesfémipari Munkások Szakszervezetének Jelvénykészítő Üzeme — Budapest, VII., Rózsa u. 25. sz. — gyártotta. Levéltári források hiányában idézünk a Szövetség egyik akkori vezetőségi tagjának visszaemlékezéséből:

„... Határozottan emlékszem arra, hogy a Rózsa utcai jelvénykészítő üzemben gyártották le az érdemrendek jelvényeit. A Partizán Szövetség egyes tagjai és az üzem ifjúmunkásai között még a felszabadulás előtt munkásmozgalmi kapcsolat alakult ki, és ez a későbbiek során fenn is maradt, így kézenfekvőnek látszott, hogy az üzemet kérjék fel a jelvények elkészítésére. Az üzem akkori gyártási technológiáját a kézi munka, sajtolás, vésés, reszelés, fűrészelés jellemezte. Ilyen módszerrel készültek a jelvények...¹¹

A jelvénykészítés „hősi korszakának” hangulatát idézi az üzem egykori vezetője:

„... Mintegy tizedmagammal, 1945. március 1-én, a párt és a szakszervezet inspirálására megalakítottuk a Nemesfémipari Munkások Szakszervezetének Jelvénykészítő Üzemét Budapest, VII., Rózsa utca 25. szám alatt. Az üzem elődjét, amely szintén jelvények készítésével foglalkozott, kirabolva, a berendezési tárgyakat összetörve hagyta örökül az utókorra a nyugatra távozott Fricker Adolf német származású tulajdonos. Petróleumlámpánál, kézi sajtolással, az egyáltalán fellelhető fémanyagokból megkezdtük az 1945. május 1-i jelvények készítését. 1946 elejére némileg rendeződtek a viszonyok és májusban már közel 100 fővel, villanyfény mellett folytattuk a — nagyon fontos propagandacélokat szolgáló — jelvények gyártását. Ahogy visszaemlékszem, 1946 áprilisában, vagy májusában történhetett, hogy a Partizán Szövetség vezetősége kéréssel fordult az üzemünkhöz, hogy — a megadott rajzok alapján — gyártsunk egy Kossuth arcképével díszített jelvényt. A négy lemezrétegből összeállított kitüntetés tulaj-

9 Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban — HL) 1946/eln. 14 690. sz.; külföldi kitüntetésére l. HL HM 1946/eln. 19 789.

10 Gábor István (1909) a Magyar Partizán Szövetség ny. főtájkára, számos magyar és külföldi kitüntetés — többek között a Szocialista Hazáért Érdemrend, a Munka Vörös Zászló Érdemrendje, a Magyar Szabadság Érdemrend ezüst és bronz fokozatának — tulajdonosa visszaemlékezése, 1981. február 24. (a szerző magángyűjteményében). 1946-ban, a Szövetség főtájkaraként, a vezetőségi tagokkal egyetértve dönt az Érdemrend I. szalagformájáról.

11 Kovács István (1917) az Országos Fordító- és Fordítást Hitelesítő Iroda Szakszervezeti Bizottságának ny. titkára. A doni áttöréskor áll a szovjetekhez. 1943 decemberében az I. Magyar Partizán csoport tagja. Hazatérése után, 1946-ban, a Magyar Partizánok Bajtársi Szövetségének vezetőségi tagja. Számos magyar és szovjet kitüntetés — a többek között a Magyar Szabadság Érdemrend ezüst fokozata, a Magyar Népköztársaság Érdemrend V. fokozata és a Vörös Csillag Érdemrend — tulajdonosa. 1981. október 28-i visszaemlékezése a szerző magángyűjteményében. 1946-ban, a Szövetség vezetőségi tagjaként, részt vesz az Érdemrend I. jelvénye gyártásának megszervezésében.

donképpen a „Magyar Szabadság Érdemrend” jelvénye volt, amelyből mintegy 300—500 db-ot gyártottunk le.”¹²

Tényként állapíthatjuk meg, hogy a jelvények durván kidolgozottak, ez részben adódik a kézi megmunkálásból és a kisüzem hiányos felszereléséből, valamint a gyártáshoz rendelkezésre álló igen rövid időből (3. sz. kép).

A jelvény és a szalag leírása

Az ezüst fokozat jelvénye három, egyenként 1—1,5 mm vastagságú, egymásra forrasztott ezüstlemezből készült kompozíció. A jelvény előlapjának kiemelkedő része egy 25 mm átmérőjű lemezkorong, amelyben Kossuth félbalra néző domború képmása látható a MAGYAR SZABADSÁGÉRT körfelirattal. E mögött van egymásra forrasztva két sugárszerűen rovátkázott, 43—43 mm átmérőjű, ötágú lemezcsillag oly módon, hogy együtt a Kossuth képet övezve egy szabályos, tízágú csillagot alkotnak. A jelvény hátlapjának felső harmadában 3 mm-

3. kép. Durván kidolgozott készítmény

¹² *Egri Tibor* (1915) ny. honvéd ezredes, volt katonai attasé. 1946-ban a Rózsa utcai Jelvénykészítő üzem vezetője. 1933-tól vesz részt a munkásmozgalomban. 1935-óta a Kommunista Párt tagja. A felszabadulás után szakszervezeti vonalon dolgozik. 1943-tól a honvédség tagja. 12 kitüntetés — többek között a Szocialista Hazáért Érdemrend, a Kiváló Szolgálatért Érdemrend és a Munkás Paraszt Hatalomért Emlékérem — tulajdonosa. Visszaemlékezése (1981. február 24.) a szerző magángyűjteményében.

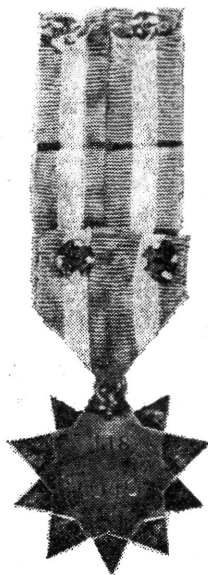
es kézi beütésű sorszám, az alsó harmadában pedig 4 mm-es nagyságú, fix gépi beütésű „1946” évszám látható (4. sz. kép). A jelvény kb. 700-as finomságú ezüsből készült, súlya 28 gramm. A bronz fokozat jelvénye az anyag minőségétől és a súlytól eltekintve azonos az ezüst fokozattal. Anyaga sárgaréz, súlya 20 gramm. Mind az ezüst, mind a bronz jelvények, a már említett gyártástechnológia miatt gyengén sikerült ötvösmunkák.

Mindkét fokozat szalagjaként az 1923—1945 között adományozott, Horthy-korszakbeli „Katonai Szolgálati Jel” kitüntetésszalagját¹³ használták fel oly módon, hogy a 40 mm széles szalag piros középrészéből 6—7 mm-t hosszirányban bevarrtak, és így nyerte a szalag a 33—34 mm szélességét. Egy-egy kitüntetéshez 130 mm hosszú anyagból, ötszög alakra hajtogatva, majd összevarrva alakították ki a szalagot (4. sz. kép). Az egymásra hajtogatott szalagvégeket a hátsó oldalon két patentkapoccsal erősítették egymáshoz.

A kitüntetéshez rendszeresített szalagsávon az Érdemrend I. jelvényének 15 mm átmérőjű, egy darabból préselt kisebbített mása volt viselhető.¹⁴

A jelvény tízágú csillag-formájának keletkezésére, több hasonló tartalmú visszaemlékezés közül, elegendőnek tartunk egyet idézni:

„... pártközi konferenciát hívtak össze, amelyen többek között a felszabadulás utáni első kitüntetés, a Magyar Szabadság Érdemrend formai kialakításának eldöntése is napirendre került. A javaslatot a kommunista pártot képviselő egyik államtitkár terjesztette elő, amelynek lényege: egy ötágú csillag középrészében MAGYAR SZABADSÁGÉRT körfelirattal övezett Kossuth képet ábrázoló kitüntetés volt. A Kossuth-arcképpel és a felirat szövegével megjegyzés nélkül egyetértettünk, de az ötágú csillag szimbólum körül heves vita alakult ki. A koalíciós pártok képviselőinek többsége nem értett egyet az ötágú csillag alkalmazásával... Végül is arra a kompromisszumos megoldásra jutot-

4. kép. A hátlapon olvasható év- és sorszám

¹³ Felszeghy Ferenc: A rendjelek és kitüntetések történelmünkben. Budapest, 471—472. o.

¹⁴ HK 1946. október 15., II. évf. 32. sz. 27 305/Eln.

tunk, hogy két ötágú csillag összekomponálásával egy tízágú csillag övezze a Kossuth képet...¹⁵

Az érdemrend szalagja sajátos kialakításának történetét — más írott forrás hiányában — ugyancsak egy visszaemlékezésből idézzük:

„... Jellemző volt az akkori időkre, (még nem működött szalagkészítéssel foglalkozó üzem — M. J.) hogy kénytelenek voltunk az érdemrend szalagját egy már régebben szőtt nemzetiszínű szalagból kialakítani. A nemzetiszínt megfelelőnek találtuk, de a régi háromszög alakú formát elvetettük és a spanyol, illetve francia érdemrendek hosszúkás alakja mellett döntöttünk, így jött létre az érdemrend különleges formájú szalagja.”¹⁶

Ha elfogadjuk a modern értelemben vett hazai kitüntetés születése kezdeti időpontjának a Mária Terézia által 1757-ben alapított Katonai Mária Terézia Vitézi Rend-et, akkor az azóta eltelt közel 230 év alatt megjelent több mint 200 fajta és fokozatú kitüntetésszalag között nem találunk egyetlen, az Érdemrend I. szalagjával azonos formát.

Amellett sem szabad szó nélkül elmenni, hogy ezt a formát nem valaki „különlegességet kreálni vágyó” elgondolása szülte, hanem egy nemzeti és egyben nemzetközi szabadságharcos — még a formákban is újat kifejezni akaró — szövetség tagjai.

Az adományozás adatai

Első alkalommal — a Szövetség vezetősége elgondolásainak és terveinek megfelelően — 1946. május 11-én, a Szövetség I. Országos Kongresszusán, a partizánok első csoportja részesült a kitüntetésben. Ekkor 139-en az Érdemrend I. ezüst-, (I. osztályú)¹⁷ 84-en a bronz (II. osztályú) fokozatot kapták. Ugyanekkor 96 hősi halott partizánt is kitüntettek (posztumusz) az ezüst, illetve a bronz érdemrenddel (5. sz. kép).

Az ünnepélyes aktust idézve, ide kívánczok az Új Szó május 8-i közleménye:

„... A szombati első kongresszusi nap ünnepélyes megnyitását a Zeneakadémián — ahol a külföldi küldötségek is felszólalnak — nagy jelentőségű aktus zajlik le: mintegy 200 magyar szabadsághősnek ez alkalommal adját át a »M a g y a r S z a b a d s á g é r t«¹⁸ érdemrendet.

A kitüntetettek között vannak többek között: Nógrádi Sándor államtitkár, Tömpe András rendőrezredes, Görgényi Dániel ezredes, Szalvay Mihály alezredes, Dékán István rendőrnagy.”¹⁹

Második alkalommal augusztusban az ellenállási mozgalom hősi halottainak és vezető egyéniségeinek, valamint a felszabadításban résztvevő külföldi katonaszemélyeknek adományozták a magas kitüntetést.

Az Új Szó szeptember 8-i száma a következőkben tájékoztat a kitüntetettek-ről:

„Tildy Zoltán, a Magyar Köztársaság elnöke a honvédelmi Miniszternek a

15 *Zentai Vilmos* (1899) ny. honvédelmi államtitkár. 1918—1948-ig az SZDP tagja. 1945—1947-ig a Politikai Bizottság tagja. 1946-ban, mint honvédelmi államtitkár, részt vesz azon a pártközi konferencián, amelyen napirendre kerül az Érdemrend I. jelvényformájának megvitatása. 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatják és életfogytiglani börtönrre ítélik. 1953-ban rehabilitálják. A Magyar Szabadság Érdemrend ezüst fokozatának és a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztjének tulajdonosa. *Visszaemlékezése* (1981. április 27.) a szerző magányújtéményében.

16 Lásd a 10. sz. lábjegyzetet.

17 A *Tett* c. folyóirat május 11-i száma, a Kongresszusra emlékezve, „I. és II. osztályú fokozat” megnevezést használ a kitüntetettek felsorolásánál, annak ellenére, hogy az érdemrend alapítási törvényében és az alapszabályban az „ezüst” és a „bronz” a hivatalos fokozati megjelölés.

18 Helytelen a megnevezés, helyesen: Magyar Szabadság Érdemrend.

19 Új Szó, 1946. május 8.

miniszterelnök útján tett előterjesztésére a Magyar Szabadság Érdemrenddel tüntette ki a Vörös Hadseregnek azokat a tisztjeit, akik a magyar szabadság kivívásában és a magyar demokrácia megerősítésében kimagasló érdemeket szereztek.

A kitüntetettek a következők: Klement Jefremovics Vorosilov, a Szovjetunió marsallja, Iván Sztjepanovics Konyev, a Szovjetunió marsallja, Fedor Ivanovics Tolbuhin, a Szovjetunió marsallja, Rodion Jakovlevics Malinovszkij, a Szovjetunió marsallja . . .”

A Vörös Hadsereg 70 tisztje között, akiket a Magyar Köztársaság elnöke a Magyar Szabadság Érdemrenddel kitüntetett, a Vörös Hadsereg magyar nyelvű lapjának, az Új Szónak tizenhárom szerkesztője és munkatársa szerepel: Illés Béla alezredes, az Új Szó főszerkesztője, Kassai Géza helyettes főszerkesztő, Vladimir Tyerentyev gárdaőrnagy, Rudolf Garasin őrnagy, Ráth Károly kapitány, Gyáros László kapitány és Wágner Anna, az Új Szó szerkesztői, Szabó Ferenc főhadnagy, Oldner Vladimir főhadnagy, Geróné Fazekas Erzsébet, dr. Mérai Ferenc, Lévai Béla és Zsombor János, az Új Szó munkatársai.²⁰

A katonai ellenállási mozgalom hősi halottainak kitüntetését az alábbi szövegű dokumentum tanúsítja:

„Miniszter Úr!

A köztársasági elnök a katonai ellenállási mozgalomban résztvett alább felsorolt hősi halottak részére Miniszter Úr előterjesztésére a Magyar Szabadság Érdemrend ezüst fokozatát adományozta: Bajcsy-Zsilinszky Endre nemzetgy. képviselő, Cserneczky Béla hmtk. ezredes, Farkas Imre t. zls. Györffy László rep. alezr. Jáky József hmtk. ezr. Kiss János altbgy. Kiss József újságíró, Messik Károly zls., Nagy Jenő vörgy., dr. Neményi Vilmos, Németh László János zls. Odescalchi Miklós t. őrnagy. Széchenyi Pál zls. Tartsay Vilmos vk. ezredes.

Kérem Miniszter Urat, hogy fent nevezettek hozzátartozóinak a mellékelt kitüntetésekét kézbesíttetni szíveskedjék.”²¹

Harmadik alkalommal, szeptemberben, magyar rendőr- és szovjet katonatisztek kapták meg az érdemrend ezüst, illetve bronz fokozatát.

Negyedik alkalommal októberben mindössze két személy részesült a kitüntetésben.²²

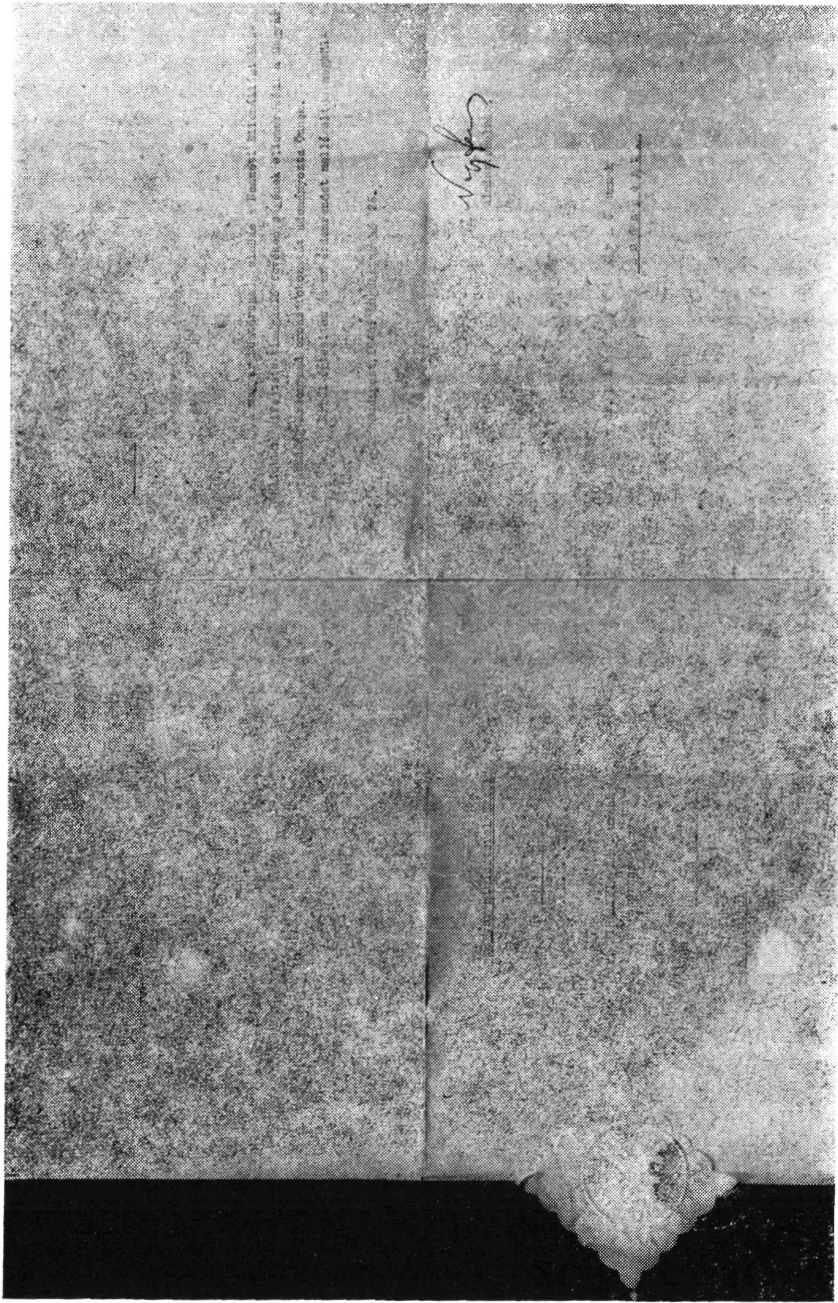
1946. október 14-ét követően újabb adományozásra csak december hónapban került sor, de akkor már az Érdemrend II-t kapták a kitüntetettek.

Az adományozások — idő, fokozat, darabszám és állampolgárság szerinti — megoszlását az alábbi táblázatban foglaltuk össze:

20 Új Szó, 1946. szeptember 8.

21 HL 1946/eln. 24 957.

22 Dr. Tildy Zoltán (1917) fotóművész. A budapesti egyetem jogi karán tanul. 1938-tól a Pesti Napló, majd a Magyarország lapkiadó munkatársa. 1944. márciustól októberig a Gestapo tartja fogva. 1946-tól a Magyar Állami Erdőgazdasági Üzemek igazgatója. Balázs Béla-díjas (1969) érdemes művész. 1962–72-ig az Országos Természetvédelmi Tanács főtitkára. A Magyar Szabadság Érdemrend ezüst fokozatának tulajdonosa. A dr. Tildy Zoltánnal 1981. október 20-tól 1983. március 24-ig folytatott levelezés anyaga (a szerző gyűjteményében) bizonyítja az utolsó Érdemrend I. adományozását.

6. kép. Adományozási okirat

1946	magyar		külföldi		I. o. ezüst db összesen	II. o. bronz db összesen
	I. o. ezüst db	II. o. bronz db	I. o. ezüst db	II. o. bronz db		
május ²³	209	92	10	8	219	100
augusztus	59	44	53	9	112	53
szeptember	7	3	5	3	12	6
október	2	—	—	—	2	—
Összesen	277	139	68	20	345	159
Ezüst és bronz összesen					504	

A feldolgozott dokumentumok szerint az Érdemrend I. kitüntetésből mindössze 504 db került adományozásra. Eltekintve a külföldi kitüntetettek számától, hazai vonatkozásban alig több mint 400 adományozott Érdemrend I. létezése bizonyítható.

A szám szerinti összehasonlítás érzékeltetésére felsoroljuk néhány rangos kitüntetésünk adományozási darabszámát:²⁴

Magyar Szabadság Érdemrend (Érdemrend II.) közel	3 500 db
Vörös Csillag Érdemrend 1977-ig adományozott közel	1 500 db
Munka Vörös Zászló Érdemrendje 1977-ig adományozott közel	570 db
Szocialista Hazáért Érdemrend, egy alkalommal adományozott	9 514 db
Felszabadulási Jubileumi Emlékérem adományozott közel	116 003 db

A kitüntetések darabszámainak felsorolásával mindössze azt akarjuk igazolni, hogy az Érdemrend I. 504, illetve 400 példánya — történelmiségén kívül — numizmatikai ritkaságnak is minősíthető.

A jelvények elő- és hátlapjain tapasztalt eltérések

A gyártás folyamatánál a kézi munka pontatlansága, a verőszerszámok gyenge anyagminősége és helytelen kezelése következtében igen gyakoriak a jelvények előlapján levő különböző eltérések. Ilyenek: a Kossuth-arckép vonásainak elmosódottsága, a MAGYAR SZABADSÁGÉRT körfelirat betűhiányossága, a csillagszárak hosszának különbözősége és súlybeli eltérés az azonos fokozatú jelvények között.

Amint a bélyegek tév-, vagy hibás nyomatú példányainak csakis a filatelisták körének van jelentősége, hasonlóan a jelvények veretein tapasztalt eltérések is csak a numizmatikusok érékkörébe tartoznak.

²³ A Magyar Közlöny 1946. május 25-i 118. számában és az 5. sz. képen felsorolt kitüntetett személyek száma között 1—3 fő eltérés mutatkozik. A táblázatban a Magyar Közlöny adatait használtuk.

²⁴ Lásd az 1. sz. lábjegyzetet.

A jelvények hátlapján levő év- és sorszámozás igen különböző, mind az évszám, vagy a sorszám hiányát, mind a számok méreteit tekintve. Az irattári anyagok között végzett kutatás során mind ez ideig nem kerültek elő olyan adatok, amelyek az adományozott érdemrendek, vagy az elkészült jelvények sorszámozására, vagy annak rendszerére utalna. Ennek hiányában azt a módszert kellett választani, hogy megtekintünk minden föllelhető és elérhető kitüntetést. Sikerült végül is a legkülönbözőbb helyeken létező 50 darab jelvényt megvizsgálni. Igaz, hogy ez nem több mint 10—12%-a a már korábban ismertetett 400—500 adományozott érdemrendnek, de mégis alapot szolgáltathat egy általános következtetés levonásához.

A kitüntetések vizsgálatának célja a legtöbb esetben az, hogy nagy valószínűséggel, vagy teljes biztonsággal megállapítsa, melyek és milyenek: az adományozott, az elkészült, de adományozásra nem került, a kópia, vagy utángyártott és a hamisított példányok. Vizsgálatunkat mi is ennek érdekében és figyelembe vételével folytattuk.

A jelvények számozásának megtekintése, azok találhatósági, illetőleg őrzési helyétől függően, lehetőséget nyújtott számos kitüntetett élő személlyel való beszélgetés folytatására. A tulajdonos érdemrendjének és adományozási okiratának megtekintése egyértelműen igazolta az érdemrend adományozott (eredeti) voltát.

A korábban említett 50 db megtekintett jelvény között 10 db sorszámozatlan példányt találtunk, ezek — értelemszerűen — nem is kerülhettek a táblázatba.

A I., II. és III. alatt felsorolt kitüntetettek érdemrendjei kétséget kizáróan adományozott példányok. Tekintet nélkül arra, hogy melyik hónapban és milyen fokozatban adományozták az érdemrendeket, az év- és sorszámozás valamennyinél azonos technológiával és mérettel került a jelvény hátlapjára. Ez döntő bizonyíték arra, hogy csakis azok az Érdemrend I. jelvények adományozottak, amelyek évszáma (1946) 4 mm-es nagyságú, fix gépi beütésű számokkal, sorszáma pedig 3 mm-es, kézi beütésű számokkal van ellátva. A számformák és elhelyezésük a 4. sz. képen jól felismerhetők. Minden más, a fentiektől eltérő számozású jelvényről, amelyekkel találkoztunk (5—6—7 mm számnagyságú, domborított formájú évszamos és kézi beütésű sorszamos, sorszám nélküli fix gépi beütésű évszamos, év- és sorszám nélküli) megbízható pontossággal állíthatjuk, hogy nem adományozott példányok. Ezt az állításunkat az is alátámasztja, hogy ezeket a darabokat kivétel nélkül magángyűjteményekben találtuk és adományozásuk — személy és időpont tekintetében — nem azonosítható. A jelvények eredetét tekintve csak feltételezésre alapozhatunk, mely szerint a Rózsa utcai üzemben több jelvényt készítettek, mint amennyi adományozásra került, és a többlet mennyiség „szétszóródott”. A későbbiek során ezeket a példányokat valamilyen módon év- és sorszámozták, vagy számozás nélkül hagyták. Magam is találkoztam év- és sorszám nélküli olyan jelvénnel, amelyet annak idején a Rózsa utcai üzemből az a szakmunkás vitt el emlékként, aki a jelvények verésén dolgozott.

A szalagok változatai

A kitüntetések eredetiségének vizsgálatánál, a falerisztika²⁵ fogalmai szerint, a jelvény és a szalag valódiságának mérlegelése azonos jelentőségű. A textil-

²⁵ Bolsaja Szovetszkaja Enciklopédija. Moszkva, 1977. 3. kiadás, 27. k. 576. o.

A megtekintett érdemrendek
adományozási idő, találhatóási hely, fokozat és sorszámozás
szerinti kimutatása

2. sz. táblázat

Adományozás ideje (1946)	Találhatóság és őrzési helyek 1983. január 1.	Sorszámo k	
		ezüst-fokozat	bronz-fokozat
május	I. <i>Kitüntetett élő személyeknél:</i> Dékán István Gábor István Dr. Kovács István	118 117 22	
augusztus	Kovács István Lévai Béla Major Tamás	119	210 2
október	Zentai Vilmos Dr. Tildy Zoltán	252 287	
május	II. <i>Elhunyt kitüntetettek családtagjainál:</i> Dr. Ajtay Miklós Görgényi Dániel	151 115	
augusztus	Tokai Mihály Csűrös Lajos	255	26
május	III. <i>Múzeumokban hagyatékként:</i> Kassai Géza Szalvay Mihály	102 146	
augusztus	Bajcsy-Zsilinszky Endréne Bajcsy-Zsilinszky Endre Dr. Mihályfi Ernő	8 7	114
	IV. <i>Múzeumokban gyűjteményként.</i>	50	204, 206, 373
	V. <i>Magángyűjteményekben:</i>	33, 96, 99, 122, 126, 150, 174 235, 253 286, 297	27, 94, 205, 210, 248, 298, 455, 460
Összesen		25	15
Ezüst és bronz összesen			40

ből készült szalag a viselés során, az idő múlásával jobban elhasználódik, kopik, szennyeződik, mint a fémből készült jelvény. Ezért gyakori a régi kitüntetések szalagjának elhasználódása, végül megsemmisülése. Ennek következménye az a kényszerű gyakorlat, hogy a régi kitüntetések szalagjainak nem kis hányadát az évek múlásával az eredetihez hasonló szalaggal pótolják.

Igen sok olyan „Krisztusfejes” érdemrend létezik, amelynek szalagja nem eredeti, noha az adományozott kitüntetések szalagjainak elhasználódásáról nem

----- Fordítás orosz nyelvről. -----

Magyarország Minisztertanácsának Elnöke -----

9577/1946 1 M.E.I. -----

Lévai Béla urnak, újságíró. -----

MAGYAR MINISZTERELNöksÉG -----

Szám: 9577/1946.g.M.E.I. -----

----- Magyarország szabadságáért és a demokrácia meg-
szilárdításáért folytatott sikeres harcban tanúsított
kiváló érdemeiért a Magyar Köztársaság Elnöke -----

a MAGYAR SZABADSÁG ÉRDEMREND bronz fokozatával tün-
tette ki Önt. -----

----- Budapest, 1946. szeptember 6. -----

----- Nagy F. s.k. -----

----- Magyarország Minisztertanácsának elnöke -----

LÉVAI BÉLA urnak -----

újságíró. -----

1275 1946
002

Handwritten signature

15
FORINT
1946

Handwritten circular stamp

7. kép. Adományozási okirat

beszélhetünk, mert viselési lehetőségük mindössze néhány hónapra korlátozódott, és a tulajdonosok — attól függően, hogy melyik hónapban kapták az érdemrendet — maximum 3—4 alkalommal tűzhatték azokat ruházatukra.

Az eredetit pótolni és utánozni igyekvő szalagkészítmények gyakori megjelenésének az a magyarázata, hogy nagy számú szalag nélküli, adományozásra nem került jelvény „szóródott” szét egy bizonyos időben — valószínűleg a gyártás helyéről — és ezek felszalagozása történt az utólagos készítményekkel. Talán nem is szükséges megemlíteni, hogy ezek az újszalagos érdemrendek magángyűjtemények darabjai.

Felismerésükhöz nem szükséges különösebb szakismeret, mert az eredetiek annyira sajátosak (a Horthy-korszak kitüntetéseihez ripsz-moaré anyaga, a hosszirányú összevarrás, az oxidált patentkapcsok, a különleges forma), hogy rápillantással is megállapítható egy szalagról eredetisége, vagy „hamissága”.

Összegzés- és tanulságképpen annyit megjegyezhetünk az elmondottakból, hogy adott esetben egy pillantást kell vetni a kézbevert Érdemrend I. jelvényének hátlapjára az év- és sorszámozás megállapítására, egy pillantást a szalagra — és teljes biztossággal véleményezhetjük annak adományozott, vagy „szétszóródásból” származó voltát.

Adományozási okiratok

Az Érdemrend I. adományozási okirata formáját tekintve A/4 méretű irodai papíron, teljes szövegében gépelve készült (6. sz. kép). Az okiraton az érdemrend sorszáma nincs feltüntetve. Nagy a valószínűsége annak, hogy a sorszámozásról nem történt nyilvántartás. Ezt a feltevést igazolja az 1946. augusztus 26-án keltezett miniszterelnöki átirat is, amely a Honvédelmi Minisztérium állományába tartozó 37 személy kitüntetésének megküldését dokumentálja.²⁶ Az átirat belső oldalán a következő szövegű kézzel írott — H. M. szárnyszegédi — megjegyzés olvasható: „Láttam: Megjegyzem, hogy érem több van mint okmány. Tudomásul vétel végett közlöm, hogy a HM úr a kitüntetéseket személyesen adja át...”

A fenti sorok azt bizonyítják, hogy a küldött okmányok és érmek között számozás szerinti egymáshoz tartozási kapcsolat nem volt, mert ellenkező esetben a megjegyzés föltétlen utalt volna az x-y-z sorszámú érdemrendekhez tartozó hasonló számozású okmányok hiányára. Az átirattal küldött kitüntetések bizonyíthatóan sorszámozottak voltak, Zentai Vilmos honvédelmi államtitkár ezüst fokozatú 252. sorszámú érdemrendjét is ez az átirat dokumentálja.

1946. szeptember 6-án a magyar szabadság kivívásában és a magyar demokrácia megerősítésében szerzett kimagasló érdemeik elismerésül 79 külföldi állampolgárral egyidőben és egy csoportban kitüntetett magyar haditudósító²⁷ (bronz fokozat 210. sorszám) adományozási okiratában szintén nincs utalás az érdemrend sorszáma (7. sz. kép).

Feltételezhető, hogy az érdemrendek sorszámozásának gondolata, majd alkalmazása olyan megfontolásból született, hogy az rangot adjon az érdemrendnek és egy bizonyos sorolást jelentsen a tulajdonosnak. Az utóbbi feltevés valószínűségének bizonyítására idézünk egy visszaemlékezésből:

„Az első változatú érem hátlapján a sorszám is feltüntetésre került és a kisebb szám bizonyos rangsorolást is jelentett.”

²⁶ Lásd a 21. sz. lábjegyzetet.

²⁷ MK 1946. szeptember 6., 202. sz.

Ez a feltételezett rangsorolás már az első csoportos adományozás (május 10.) után elvesztette jelentőségét, mert — és most újból idézünk a fenti visszaemlékezés egy további részéből —:

„Talán még említést érdemel, hogy az első kitüntetések után sok probléma merült fel a rangsorolással. Számosan kapták meg a II. bronz kitüntetést olyanok, akik összehasonlítva, több, ezüsttel sorolt kitüntetettnél nagyobb érdemeket tudtak felmutatni. Több esetben orvosolni is kellett a méltánytalanságot. Ez is magyarázata annak, hogy egyesek bronz és ezüst kitüntetéssel is rendelkeznek”.

1946 decemberében, az Érdemrend I-el kitüntetett személyek megkapták a megfelelő fokozatú Érdemrend II. kitüntetést, 1946. december 21-i keltezésű, előre nyomtatott, névre szóló oklevél kíséretében. A kicserélt érdemrendek visszaadására nem történt intézkedés.

*

Az Érdemrend I. történetének kutatása nem fejeződött be. Reménykedünk abban, hogy az összegyűjtött anyag közreadása után segítséget kapunk mindazoktól, akik hitelt érdemlő ismerettel, vagy dokumentummal rendelkeznek a még fehér foltok eltüntetéséhez. Nem tudtuk ez ideig felderíteni az Érdemrend I. jelvényének tervezőjét, a verőszerszámok hollétét, a szalagok készítésének helyét, körülményeit, a vert jelvények számát, a sorszámozás rendszerét. Pontositást, vagy megerősítést igényelnek azok a megállapítások, amelyek csak feltételezésen, vagy következtetésen alapulnak. Még számos olyan kérdés lehetséges, amely minden igyekezetünk ellenére is elkerülte figyelmünket a kutatás során, de a történet teljessé tételéhez föltétlen válaszadásra vár.

Végül köszönetünket és tiszteletünket fejezzük ki mindazoknak akik segítő kezet nyújtottak a munkához.

Meghatározó volt az a segítség amit az Elnöki Tanács illetékeseitől biztatás, majd egyetértés formájában kaptunk a kutatás megkezdésére és folytatására. Nélkülözhetetlennek bizonyult a múzeumok, levéltárak és könyvtárak dolgozóinak szakmai segítsége és nem utolsó sorban a gyűjtőtársak áldozat- és szolgálatkész támogatása.

Külön kell megemlékeznünk és köszönetet mondanunk azoknak a partizán- és ellenállási mozgalomban résztvevő és az Érdemrend I-el kitüntetett személyeknek, akik visszaemlékezéseik megírásával és rendelkezésünkre bocsátásával a legnagyobb segítséget nyújtották a munkánkhoz.

Minden lehetőséget megkaptunk és éltünk is azok felhasználásával annak érdekében, hogy az Érdemrend I. históriájának felderítésével majd feldolgozásával szerényen hozzájáruljunk kitüntetéstörténetünk gazdagításához.